

AZ ÓKORI GÖRÖG ÉS RÓMAI CIVILIZÁCIÓK

Készítette: *Juhász Gergely*

Felhasznált források:

Borhegyi Péter – dr. Szabados György: Történelem 9. a középiskolák számára. Oktatási Hivatal, 2020.

Herber Attila – Martos Ida – Moss László – Tisza László: Történelem 1. A kezdetektől I. e. 500-ig. Reáltanoda Alapítvány, 1996.

Herber Attila – Martos Ida – Moss László – Tisza László: Történelem 2. I. e. 500-tól Kr. u. 1000-ig. Reáltanoda Alapítvány, 1995.

Száray Miklós – dr. Szabados György: Történelem 9. a középiskolák számára. Oktatási Hivatal, 2020.

AZ ATHÉNI ÁLLAMSZERVEZET ÉS MŰKÖDÉSE A DEMOKRÁCIA VIRÁGKORÁBAN

1.) A poliszok születése

- A *Balkán-félsziget* déli részén elterülő, ókori (**kb. Kr. e. 3000 – Kr. u. 476**) *Hellász* területén élő görög törzsek a **Kr. e. I. évezred elejétől** sajátos, **városállamra** emlékeztető entitásokat, **poliszokat** hoztak létre.
 - A területet nem *Görögországnak* nevezzük az időszakban, mert ilyen elnevezésű államról 1826-ig nem lehet beszélni.
 - A polisz többnyire egy adott városból és a körülötte fekvő területekből állt. Az ókori Hellászban több száz ilyen önálló katonai- és politikai vezetéssel bíró állam jött létre.
- A poliszok kialakulása természetföldrajzi tényezőkben keresendő. Hellász jórészt hegyvidékek mentén terült el, tengerpartja rendkívül tagolt volt. Ez azt jelenti, hogy öblök, szigetek és félszigetek sokasága alkotta.
 - Ezen okokból kifolyólag nem volt szükséges a nagy területű, az ókori *Keletre* jellemző államok kialakulása.
- A poliszok – bár nagy számuk, eltérő területi kiterjedtségük és lakosság számuk miatt nagyon nehéz általános jellemzőkkel leírni őket – többsége rendelkeztek néhány közös vonással.

- A poliszok társadalmi a **polgárjoggal** rendelkezők által szerveződtek. Polgárjoga a férfiaknak, nőknek és gyermekeknek egyaránt lehetett. A **politikai jogok** gyakorlásának kiváltsága a felnőtt férfiaké volt.
- A poliszok államformája eleinte **királyság** (azaz **monarchia**) volt, amelyet idővel, a **Kr. e. VIII. századra arisztokratikus köztársaság** váltott.
 - Ennek az **államformának** a jellemzője, hogy a közhatalmat **testületi formában**, meghatározott időre **választott tisztségviselők** útján gyakorolták. A politikai tisztségeket az arisztokraták, azaz előkelők töltötték be.
 - Az arisztokrata réteg gazdasági és politikai értelemben is kiemelkedő volt, továbbá e körökből kerültek ki a hadsereg vezetői. A **vérségi kötelék** az arisztokratikus köztársaság idején jelentősnek bizonyult.
 - Az arisztokrácia mellett a későbbi ellenpólust a **köznép**, a **démosz** alkotta, akik származásuk alapján nem számítottak előkelőknek.
- A poliszok egyik legfontosabb helyszíne és egyben a közélet központja a **főtér**, az **agora** volt.

2.) A görög gyarmatosítás

- A **demokrácia** intézményrendszerének kialakulásában kulcsfontosságú szerepet játszott a **Kr. e. VIII-VI. század** között lezajlott **gyarmatosítás**.
- Az ókori Hellász éghajlati és földrajzi adottságai kevésbé kedveztek a gabonatermesztésnek. A terület sokkal inkább megfelelt a hegyvidéki állattenyésztésnek és a mediterrán gyümölcs- és zöldségtermesztésnek.
 - A népesség ugrásszerű növekedésének következtében a görög földek a fentiek miatt nem tudták eltartani a lakosságot.
- A poliszok lakosai ezért a *Földközi*-, az *Égei*-, és a *Fekete-tenger* partvidékén **kolóniákat, gyarmatokat** hoztak létre.
 - A gyarmatosítás több fő irányban zajlott.
 - Nyugaton *Dél-Itália* és *Szicília*, valamint az *Ibériai-félsziget* és a mai francia *Riviéra* irányába indultak a telepések.
 - Délen az *észak-afrikai* part menti területeken gyarmatosítottak.
 - Északkeleti irányban pedig a makedón és trák területek mellett a *Boszporuszon* és a *Dardanellákon* át egészen a *Fekete-tenger* partjáig jutottak.

- A gyarmatosítás hatására a görög mezőgazdaság **belterjesebbé, intenzívebbé** válhatott, mivel a gyarmatokról nagy mennyiségű gabonát tudtak importálni.
- Hellász területein pedig áttérhettek a **szőlő- és olajbogyótermesztésre**, valamint egyéb mediterrán gyümölcsök termelésére.
- A gyarmatokra az említett **mezőgazdasági árukat** vagy az ezekből készített **késztermékeket**, illetve **iparcikkeket** exportáltak.
- A gabona mellett a gyarmatokról nyersanyagok és nagy számú, olcsó munkaerőt biztosító **rabszolga** érkezett.
- A fenti folyamatok hatására megerősödött az ipar, továbbá a tengeri kereskedelem, ennek következtében pedig az ezen ágazatokban érdekelt démosz is gazdasági növekedést ért el.
- A démosz növekvő gazdasági erejét a politikai életben való aktívabb szerepvállalásra akarta váltani, ami a **demokrácia** kibontakozásának kezdetét jelentette.

3.) A polisz létrejötte Athénban

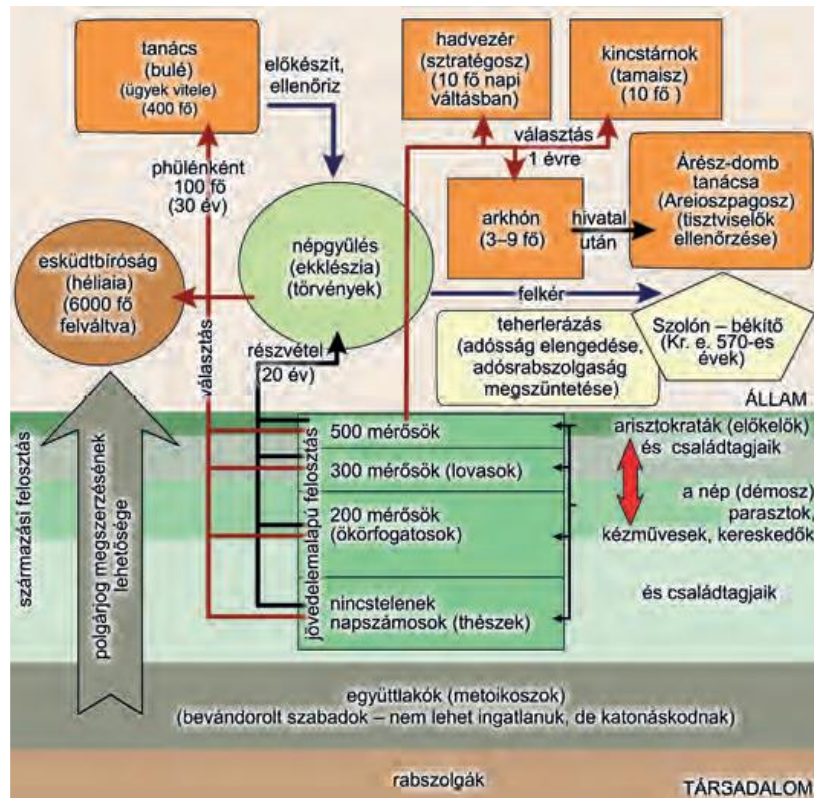
- *Athén* polisza az *Attikai-félszigeten* terült el, a város jellegzetes fellegvára az *Akropolisz* volt.
 - A görög *akropolisz* szó jelentése fellegvár, amikor az Akropoliszról írnak a történelemtankönyvek, egységesen az athéni fellegvárra kell érteni a kifejezést.
- Athén élén a **királyság** megszűnését követően az arisztokraták közül egy évre megválasztott kilenc **arkhón** állt. Ez volt a már említett **arisztokratikus köztársaság** időszaka.
 - A korábban arkhóni tisztséget betöltők az *Árész-dombon* üléselő tanács, az **Areioszpagosz** tagjaivá váltak.
- A **gyarmatosítás** során megerősödő iparos-kereskedő csoportok fellépése és a **hatodosoknak** nevezett szegényparaszti rétegek lesüllyedése kiélezte a nemzeti ellentéteket a Kr. e. VII. században.
 - A konfliktusok megoldásának bevett eszköze volt a **vérbosszú**, amely önkényes igazságszolgáltatást jelentett.
- Egy tekintélyes arkhónnak, *Drakónnak* köszönhetően a **szokásjogot** írásba foglalták, ezt **kodifikációnak** nevezik. Drakón szigorú törvényei javították a közrenden („drákói szigor”).

- Egy komoly problémát, az **adósrabszolgaság** rendszerét azonban nem sikerült orvosolni. Az adósrabszolgaság terhe a terményük hatodát beszolgáltatni köteles hatodosokat fenyegette leginkább, amennyiben ezen kötelezettségüknek nem tudtak eleget tenni.

Érdekesség: Drakón létezése a történelemtudósok körében erősen vitatott. Neve amiatt került említésre, mert hagyományosan neki tulajdonítják a kodifikációt.

4.) Szolón reformjai

- A jelentősebb reformokat egy nagy tekintélyű államférfi, *Szolón* hajtotta végre. Szolón **Kr. e. 594-ben** volt arkhón, amikor a démosz nyomására megszüntette az adósrabszolgaságot, amit **teherlerázásnak** (szeiszaktheia) neveztek.
- A szolóni intézkedések azonban nem álltak meg ennyiben. A társadalmat négy vagyoni csoportra osztotta be, amelyben az egyévi jövedelem volt a mérvadó. A szolóni államszervezetet **timokratikus köztársaságnak** nevezzük.
 - A legvagyonosabbak az **ötszázmérősök** voltak, mert nekik legalább ötszáz mérő gabona volt az éves jövedelmük.
 - Az ötszázmérősöket a 300 és 500 mérő közötti **lovagok** követték.
 - A harmadik csoportot az **ökörfogatosok** képezték, nekik 200 és 300 mérő között alakult a jövedelmük.
 - Az utolsó osztály a **napszámosoké** volt, ők nem érték el a 200 mérő határt, vagyis mindenki, aki ez alatt a mennyiség alatt termelt, napszámosnak minősült.
- Az új, vagyoni alapú beosztással lehetőség nyílt arra, hogy a politikai tisztségeket immáron nem csak az arisztokraták töltsék be, hanem a démosz egy része is vezető pozíciókba kerülhetett, hiszen a hivatalviselés alapja is a vagyon lett.
- Szolón a vagyoni csoportok alapján szegényebbnek számító polgárokat sem hagyta ki a politikai jogokból, számukra az **esküdtbírószágban** (héliaia) és a **népgyűlésben** való részvételt biztosította.
- Ezen intézkedések hatására Szolón lerakta a **demokrácia**, a népuralom alapjait, amelyben a közhatalom gyakorlása a nép által történik közvetlenül (pl. népgyűlés) vagy választott tisztségviselőkön keresztül (pl. arkhóni méltóság).

Szolón reformjai. A kép forrása: Száray Miklós – dr. Szabados György: Történelem 9. a középiskolák számára. Oktatási Hivatal, 2020. 16. o.

5.) A türannisz időszaka (Kr. e. 560-508)

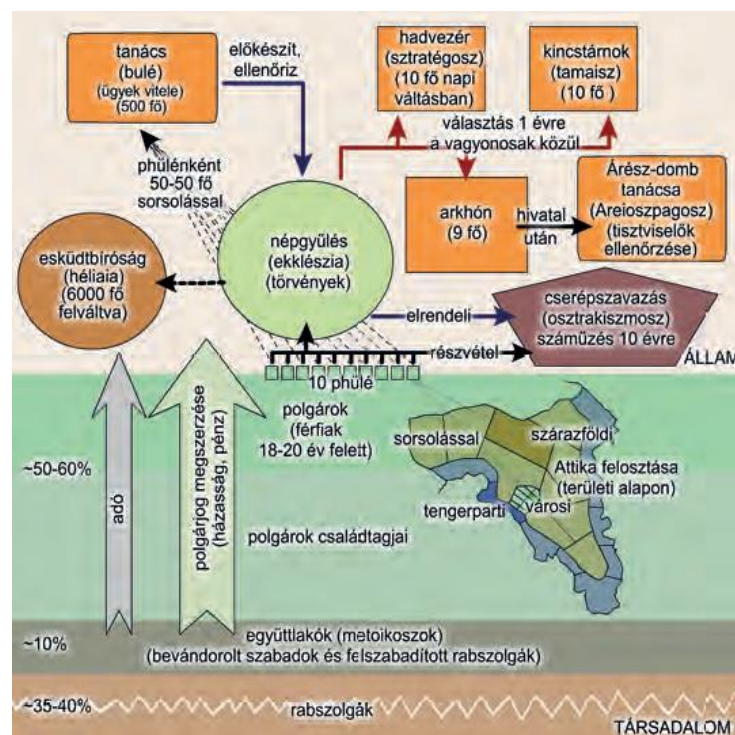
- A kibontakozó demokrácia fejlődését a **zsarnokság, a türannisz** időszaka törte meg. A türanniszt egy athéni politikus, *Peisizisztratosz* vezette be, miután katonáival államcsínyt követett el.
 - Peisizisztratosz jó érzékel használta ki a társadalom megosztottságát, amely továbbra is az arisztokrácia-démosz tengely mentén helyezkedett el.
- Peisizisztratosz **zsarnokként (türannosz, Kr. e. 560-527)** a társadalomban alacsonyabban elhelyezkedő csoportokra támaszkodott. Mindezt jól tükrözte, hogy földet osztott a nincsteleneknek. A földosztásra az arisztokraták birtokaiból került sor.
 - Híveinek kedvezett akkor is, amikor vidéken bíróságokat szervezett, így elkerülte azt, hogy a parasztok tömege a városba látogasson és esetleg zavargásokba kezdjen.
- Peisizisztratosz halála után fiai, *Hippiasz* és *Hipparkhosz* vették át a hatalmat. Az egyre elégedetlenebb démoszal szemben azonban nem tudták fenntartani a zsarnokságot.

- Hippiaszt meggyilkolták, Hipparkhosz pedig nem sokkal később *Perzsiába* menekült.
- A zsarnokok időszakához jelentős középítkezések kapcsolódtak. Ezek a személyi kultuszuk erősítése mellett munkalehetőséget is biztosítottak.

6.) Kleiszthenész reformjai

- **Kr. e. 508** a türannisz végét és egy új korszak kezdetét jelentette. A démosz – *Spárta* hathatós közreműködésével – megdöntötte a zsarnokságot.
- Egy athéni politikus, *Kleiszthenész* a reformjait egy esetlegesen újra felmerülő zsarnokság kiküszöbölése ellen alkotta meg.
- A korábbi, vagyoni-jövedelmi alapú beosztással szakított, helyette **területi alapon** szervezte meg Athén poliszát.
 - Az Attikai-félsziget sajátosságait figyelembe véve a területi beosztás három fő részt képezett: egy **mezőgazdaságit, egy tengerpartit és egy várost**.
 - Az említett részeken egyaránt tíz további területi egységet szervezett. A három részből összeálló egységeket **phülének** nevezték.
 - A phülék javítottak a démosz helyzetén, hiszen a tengerparton és a városban a zömében iparral és kereskedelemmel foglalkozók voltak többségben.
 - Ezzel az arisztokrácia fölénye jelentősen csökkent.
- Kleiszthenész ezzel a polgárjogot nem a származáshoz vagy a vagyonhoz kötötte, hanem a lakóhelyhez.
 - Ezzel együtt a hivatalviselés joga továbbra is korlátozott maradt, a tisztségek viselésének joga csak az 500 mérősök csoportját illette meg.
- A phülék képezték az alapját a **tanácsban (bulé)** való képviselőnek, mivel a területbe phülénként 50-50 polgárt sorsoltak, amely ekkortól az **ötszázak tanácsa** elnevezést kapta.
 - A bulé a legfontosabb **döntéshozó- és javaslattevő szerv** volt a korabeli Athénban.
- A legfontosabb állami szervnek a **népgyűlés (ekklészia)** bizonyult, amely a **törvényhozó hatalomként** funkcionált és minden felnőtt férfi polgár részt vehetett a működésében. A népgyűlés szavazással fogadta el a törvényeket.
- Fontos szerep hárult a katonai vezetőkre, a **sztratégoszokra**, akiknek a kezében jelentős hatalom összpontosult.

- A tíz sztratégoszt évente választották meg tisztségükre, akik napi váltásban gyakorolták a hadsereg vezetését. A sztratégoszokat újra lehetett választani.
- Kleiszthenész idejében is megmaradt az **Areioszpagosz tanácsa**, bár tényleges hatalommal nem rendelkezett.
- A népgyűléshez hasonlóan az esküdtbíróóságokban (héliaia) is részt vehetett valamennyi athéni polgár.
- Kleiszthenész intézkedései közé sorolják a **cserépszavazás (osztakiszmosz)** meghonosodását is, ennek ténylegessége azonban igencsak vitatott.
 - A cserépszavazással a zsarnokságra törő polgárokat, politikusokat lehetett semlegesíteni.
 - A szavazás során minden athéni polgárnak fel kellett írnia egy általa nemkívánatosnak tartott személy nevét egy cserépdarabra.
 - Az a polgár, akire a legtöbb szavazat érkezett, **tízéves száműzetésbe** kényszerült vonulni, azonban vagyonát nem kobozták el.
 - A cserépszavazás érvényességéhez szükséges küszöb **6000 szavazat** volt, a szavazást az athéni polgárok kezdeményezhették.
- Kleiszthenész reformjai előkészítették Athén és a demokrácia aranykorát, amely a Kr. e. V. században köszöntött be az Attikai-félszigeten, de ezt az időszakot már egy másik államférfi neve fémjelezte.

Az athéni államszervezet Kleiszthenész reformjait követően. A kép forrása: Száray Miklós – dr. Szabados György: Történelem 9. a középiskolák számára. Oktatási Hivatal, 2020. 18. o.

7.) Politikai irányzatok harca

- A **görög-perzsa háborúk (Kr. e. 492-448)** során a poliszoknak nemcsak külső ellenséggel kellett megküzdeniük, hanem a belső politikai harcok kiéleződése is problémát jelentett.
 - Athénban a **mérsékelt- és a radikális demokrata** csoportok feszültek egymásnak. Közöttük a legnagyobb ellentétet a tömegek bevonásának kérdése jelentette.
 - Értelemszerűen a radikálisok nagyobb szerepet szántak a tömegeknek.
 - A *Perzsa Birodalom* elleni háború is komoly válaszut elé állította a politikai csoportokat.
 - Az arisztokraták és parasztok érdekeit védő *Ariszteidész* erősebb szárazföldi hadsereg felállítását javasolta, míg az iparosok és kereskedők nevében fellepő *Themisztoklész* nagyszabású flottafejlesztéssel érvelt.
 - A tekintélyesebb vezetőkkel szemben gyakran a cserépszavazás eszközéhez próbáltak folyamodni.
- A háború előrehaladtával a poliszok Athén és Spárta vezetésével létrehozták a **déloszi szövetséget**.
 - Az önmagukat nem, vagy csak kevésbé hatékonyan megvédeni tudó államok **adót fizettek** a legnagyobb flottával bíró Athénnak a védelemért cserébe.

8. Periklész demokráciája

- *Periklész* volt az, akinek az athéni demokrácia aranykorát tulajdonítják. Ő a görög-perzsa háborúk (Kr. e. 492-448) utolsó időszakában vált ismertté, majd tizenöt éven át folyamatosan (Kr. e. 444-429) sztratégósszá választották Athénban.
- Periklész előkelő származással bírt, azonban inkább a démosz támogatását élvezte.
- A periklészi korszak nagy újítása volt, hogy az esküdtbírószágban elvégzett munkáért és a színházi előadások megtekintéséért **napidíjat** fizettek, így a munkahelyüket egyébként otthagyni nem tudó csoportokat is érdekeltté tették a **közéleti szerepvállalásban**.
 - A napidíjakat a **déloszi szövetségben** résztvevő poliszok által befizetett adókból finanszírozták.

- A demokrácia fejlődését jelezte, hogy már jóval Periklész előtt (Kr. e. 487-től) az arkhóni tisztséget is sorsolással töltötték be, szemben a korábbi gyakorlattal, amikor a vagyonosak közül választották a kilenc arkhont.
- A sztratégoszi és a **kincstárnoki** pozíciókat ellenben továbbra is a vagyonos rétegekből származók töltötték be.
- A demokrácia legfőbb intézménye továbbra is a népgyűlés maradt. Hasonlóan a korábbiakhoz, ezen szerv ülésein minden athéni polgár részt vehetett.
 - Rendkívül fontos volt, hogy szavazással határoztak minden kérdésben, melyre a **szavazatok egyenértékűségének elve** volt a meghatározó.
- A polgárjog azonban nem illetett meg minden athéni lakost.
 - Ez csak a szabad jogállású athéni férfiak előjoga volt, ez kb. a társadalom 10-15%-át jelentette.
 - Nem rendelkeztek polgárjoggal a szabad jogállású nők, a rabszolgák, illetve a **metoikoszok**, vagy „együtt lakók” sem, akik a városban tartósan letelepedett, nem athéni származású csoportok voltak.
- Periklész korában Athén gazdaságilag kiemelkedő erővé vált az ókori Hellaszban, a húzóágazat a kereskedelem és az építőipar volt.
 - Az utóbbi annak volt köszönhető, hogy Periklész **nagyszabású középítkezéseket** kezdeményezett, amellyel egyúttal munkalehetőséget is biztosított.
 - A megvalósult építkezések ékes példájául szolgáltak az Akropolisz épületei.

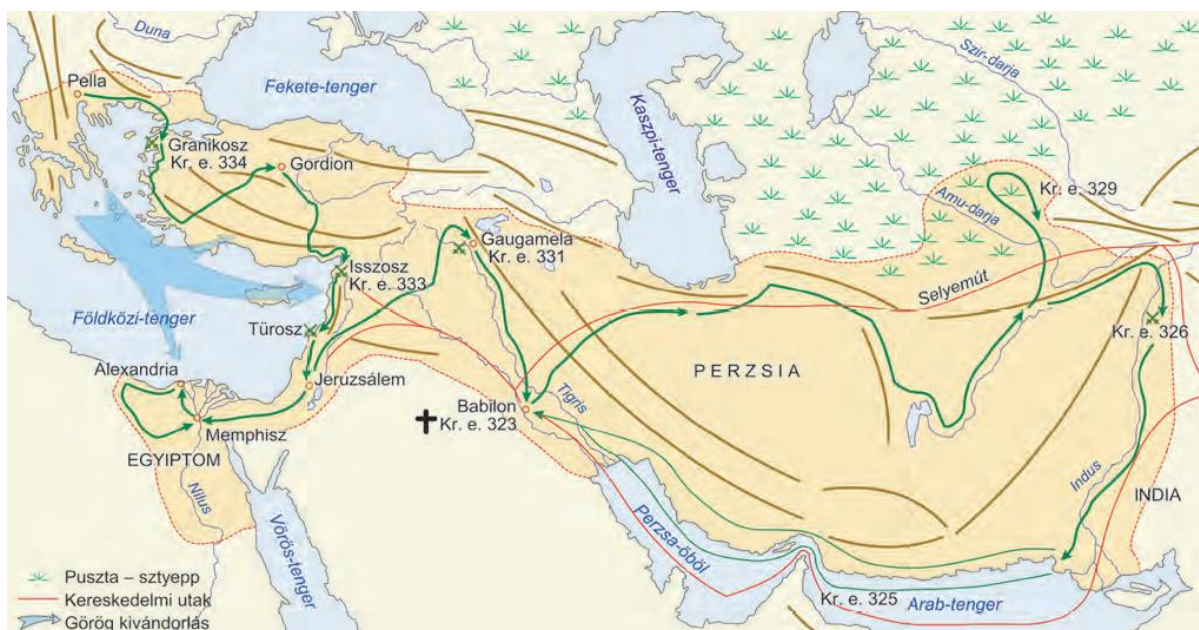
9.) A poliszrendszer válsága és Nagy Sándor birodalma

- A déloszi szövetségben vezető szerepet birtokló Athénnal szemben egyre több polisz érdeke sérült.
- A katonailag fejlett Spárta a gazdaságilag Athénhoz hasonlóan fejlett *Korinthosszal* és számos más polisszal szövetkezve legyőzte Athént. A hosszan tartó ellenségeskedés időszakát **peloponnészoszi háborúnak** nevezték (Kr. e. 431-404).
 - A háború nemcsak a déloszi szövetség megszűnését jelentette, hanem az ütközetek által sújtott területeken jelentős gazdasági visszaeséssel is járt.
 - A demokrácia szempontjából mindez nagyon hátrányos volt. Az elszegényedő rétegek megélhetésüket szavazatuk áruba bocsátásából próbálták fedezni, ami aláásta a népuralom tekintélyét.
 - Spárta győzelme nem hozta el a stabilitást, a háború után hosszú évtizedekig a viszályok határozták meg Hellászt.

- A poliszrendszer válságát a Hellász északi tájairól származó **makedón nép** használta ki.
- Uralkodójuk, *II. Philipposz* a Kr. e. IV. században az ókori Hellász területeinek nagy részét meghódította.
- Philipposz fia, *Nagy Sándor (Alexandrosz, Kr. e. 336-323)* a *Makedón Birodalmat* tovább akarta bővíteni, ezért a Perzsa Birodalom ellen indított hadjáratot.

Érdekeség: Nagy Sándor rendkívül művelt uralkodó volt, amit annak köszönhetett, hogy gyermekkorában Arisztotelész, a híres filozófus nevelte. Arisztotelészről a későbbiekben bővebben lesz szó.

- A hadjárat eredményes volt, így *Makedónia Kis-Ázsián és Perzsián* keresztül egészen *Indiáig* kiterjedő birodalom lett.
- Nagy Sándor fiatalon meghalt, birodalma számos **utódállamra** esett szét. A görög-makedón utódállamok még sokáig közvetítették a **hellenisztikus kultúrát és tudományt**. Ez a jelenség volt a **hellenizmus**.
 - A legfontosabb tudományos központ az egyiptomi *Alexandriában* volt.

Nagy Sándor birodalma. A kép forrása: Száray Miklós – dr. Szabados György: Történelem 9. a középiskolák számára. Oktatási Hivatal, 2020. 27. o.